

Peter Hedström

Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology

Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 177 str.

Izvori analitičke sociologije nalaze se u tradicijama metodološkog individualizma i teoriji racionalnog izbora. Najznačajniji su uzori u radu Jamesa Colemana koji joj je udario temelje svojim kapitalnim teorijskim djelom *Foundations of Social Theory*. Gotovo su jednako utjecajni uzori Jon Elster i, osobito, Thomas Schelling koji je svojom knjigom *Micromotives and Macrobehavior* umnogome odredio metodološki tijek društvenih znanosti u posljednjih desetak godina. Schellingovi primitivni simulacijski modeli segregacije američkih susjedstava imali su golem utjecaj na razvoj simulacijskih metoda u društvenim znanostima, pogotovo onih koje poznajemo pod nazivom modeliranje temeljeno na činiteljima (*agent-based modelling*).

Peter Hedström predaje sociologiju na Sveučilištu u Oxfordu gdje je 2008. godine uzeo stanku kako bi pomogao osnivanju Fakulteta za društvene znanosti pri Sveučilištu za menadžment u Singapuru. Doktorat iz sociologije stekao je sredinom osamdesetih zajedno s generacijom nadarenih kvantitativnih sociologa koji su stasali pod utjecajem matematičke sociologije i analize društvenih mreža Harrisona Whitea na

Harvardu. Hedström je najpoznatiji po zborniku iz 1998. godine naslovljenom *Social Mechanisms* koji je uredio s Richardom Swedbergom u kojem su okupljeni tekstovi nekih od najutjecajnijih »analitičkih« sociologa poput Diega Gambette i Raymonda Boudona. U tisku je trenutačno jedna slična publikacija, *Handbook of Analytical Sociology*, koju je uredio s Peterom Bearmanom gdje su opet okupljeni brojni, uglavnom američki, sociolozi kako bi definirali neke osnovne sociološke fenomene i koncepte iz perspektive analitičke sociologije.

Hedström knjigu djelomično piše kao reakciju na razočaravajući uspjeh eksplanatornih nastojanja u sociologiji. S jedne strane, on vidi sve više metateoretiziranja koje je posve odsječeno od empirijskog istraživanja, dok se s druge strane razvija tendencija u empirijskim sociološkim istraživanjima da se zadrže na »prilično površnom obliku analize varijabli« (str. 1). Fokus analitičke sociologije jest na jasnim, preciznim, parsimoničnim i empirijski utemeljenim objašnjenjima koja uvijek u svom središtu imaju pojedinca i njegovu interakciju s drugima i okolinom. Prečesto se pod objašnjenjima, smatra Hedström, guralo deskripcije i vrijeme je da se to promijeni. Objašnjenja pritom moraju biti na srednjoj razini, slično onomu kako ih je zamislio Robert K. Merton kad je pisao o teorijama srednjega dometa. Upravo su neki od glavnih primjera učinkovitih društvenih mehanizama Mertonovi koncepti poput »samoispunjavajućeg proročanstva«.

Hedström vidi tri tipa objašnjenja u sociološkoj teoriji. Prvo se objašnjenje zasniva na ideji da postoje univerzalni deterministički zakoni i uvjeti koji uzročno određuju kada će se neki društveni fenomen pojaviti. Drugo je takozvano statističko objašnjenje, koje je u sociologiji puno češće: došli smo do objašnjenja kad smo identificirali faktore (ili varijable) koji znatno utječu na vjerojatnost nekog događaja koji želimo objasniti. Naposljetku, Hedström se zalaže za treći tip objašnjenja koji naziva objašnjenjem zasnovanom na mehanizmima i pritom se oslanja na ideje koje je ranije predstavio u zborniku *Social Mechanisms*. Društveni mehanizam opisuje »konstelaciju entiteta i aktivnosti koji su organizirani tako da redovito stvaraju određeni tip ishoda« (str. 25). Drugim riječima, ovaj tip objašnjenja pretpostavlja da postoje određeni entiteti koji imaju svoje karakteristike te aktivnosti u kojima sudjeluju sami ili u interakciji s drugima. Iz ovoga je vrlo dobro vidljiv utjecaj metodološkog individualizma koji ponajprije polazi od pojedinca kao jedinice analize.

Optimalna bi teorija, prema Hedströmu, trebala imati tri osnovna svojstva: (1) mora biti psihološki i sociološki plauzibilna, (2) što jednostavnija i (3) mora objasniti djelovanje s obzirom na namjeru aktera, odnosno ono što oni žele postići. Sukladno tim zahtjevima, on razvija DBO teoriju (*desires, beliefs, opportunities* /želje, uvjerenja, prilike/). U biti, želje, uvjerenja i prilike smatraju se uzročnim čimbenicima u djelovanju aktera. Dok prva dva predstavljaju motivacijsku silu, potonji se odnosi na repertoar mogućnosti koje su akteru otvorene za djelovanje. Koji će smjer tog djelovanja on poduzeti,

ovisi o specifičnoj konstelaciji tih triju entiteta.

Kao ilustracija društvenog mehanizma koji je zasnovan na tom načelu poslužit će mehanizam »racionalne imitacije«. Akter se ponaša racionalno na osnovi uvjerenja koja je stvorio promatrajući prijašnje odluke drugih oko sebe, a koje su se pokazale uspješnima. Ako oni kojima je okružen doista donose kvalitetne odluke, onda će akter koji ih oponaša - osobito u situaciji u kojoj nije siguran kako se ponijeti - donijeti bolje odluke od onih koje bi donio samostalno. Drugim riječima, njegova su uvjerenja oblikovana utjecajem drugih i na temelju tih uvjerenja - zajedno sa željom za što boljom odlukom i prilikama koje mu stoje na raspolaganju - on odlučuje kako će djelovati. U tom je scenariju pritom ključna društvena interakcija koja određuje ishode djelovanja pojedinaca jednako kao i njihove individualne karakteristike.

Nakon što je pokušao objasniti mikrosociološke mehanizme koji utječu na ponašanje, Hedström prelazi na makrorazinu, odnosno društvene fenomene koje individualna djelovanja proizvode. U jednom ilustrativnom empirijskom primjeru u kojem je primijenio simulacijsko modeliranje temeljeno na činiteljima, on pokazuje kako prividno male promjene u ponašanju individualnih aktera mogu imati dalekosežne posljedice na makrorazini ili na razini društva. Njegova je osnovna poruka da se objašnjenje društvenih fenomena na makrorazini ne može zadržati na drugim makrofenomenima kao objašnjenjima. Jedan primjer toga može biti pokušaj objašnjenja društvene nejednakosti klasnom kulturom. Taj »ontološki kolektivizam« koji nedorečenim društvenim entitetima

daje uzročnu važnost, smatra Hedström, nema ništa za ponuditi sociološkoj teoriji. Potrebno je početi od individualnih aktera i njihove interakcije.

Nakon što je kritizirao »staromodne« kvantitativne metode kauzalne analize u sociologiji poput modeliranja strukturnim jednadžbama, slaže se sa Colemanovom dijagnozom da je kvantitativno istraživanje u sociologiji upalo u »individualistički bihevizizam« u kojem je statistička povezanost među varijablama postala osnovnim oruđem u deskripciji i analizi društvenih fenomena te je umnogome zamijenila teorijski smislene veze. Bitna je poruka da je potrebno jasno razlikovati statističku analizu od socioloških objašnjenja. Da bi ilustrirao svoju tezu, Hedström naposljetku empirijski primjenjuje svoju DBO teoriju na problem nezaposlenosti mladih u Švedskoj. Nakon što je analizirao statističke indikatore, razvija takozvane empirijski kalibrirane simulacijske modele temeljene na činiteljima koji dobivaju jednake demografske karakteristike poput onih u stvarnome životu.

Naglasak je u analitičkoj sociologiji stavljen na premošćivanje jaza između djelovanja pojedinaca i širih društvenih ishoda. Pritom središnje mjesto u objašnjenju ima društvena interakcija koja je ključna za određivanje tijeka društvenih procesa. A najbolji formalni model analize društvene interakcije, ističe Hedström, pruža simulacijsko modeliranje temeljeno na činiteljima jer ako poznamo želje, uvjerenja i prilike u kojima se akteri nalaze, onda će nam ono omogućiti da lakše predvidimo njihovo ponašanje.

Neki od problema koji se naslućuju kod razmatranja tog pristupa sociologiji

jesu oni s kojima se inače moraju nositi različite varijante teorije racionalnog izbora. No postoje i problemi specifični za Hedströmov prijedlog. Naime, kakav tip podataka nam je potreban da bismo stvorili plauzibilne modele ljudskog djelovanja? Drugim riječima, kako možemo doći do pouzdanih informacija o željama, uvjerenjima i prilikama pojedinaca, a koji su dovoljno snažni da ih motiviraju na djelovanje? Nadalje, ne uzimaju se u obzir šira društvena i kulturna ograničenja ljudskog djelovanja poput onih koje proizvode državne institucije ili kulturne norme. No, nedvojbeno je riječ o bitnom koraku naprijed u pokušaju povezivanja makrorazina i mikrorazina analize u sociologiji i, što je barem jednako važno, ponuđeni su neki konkretni i plodonosni prijedlozi za učinkovito povezivanje teorijskog i empirijskog rada koji bi u sociologiji trebali biti dio jedne organske cjeline.

Valerio Baćak

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Gilles Lipovetsky

Paradoksalna sreća: ogled o hiperpotrošačkom društvu

Zagreb: Antibarbarus, 2008, 251 str.

Nedavna pojava globalne krize izazvala je neočekivanu gestu: članovi vlada nekih država pozvali su građane da manje troše. Kako upute nisu bili previše konkretne te je mnogo toga ostalo neizrečeno, stvorio se dojam da građani trebaju